FARG‘ONA VILOYATI VODIL QISHLOG‘I ADIRLIK MINTAQASIDA JOY OLGAN O‘RIKZOR TUPROG‘INING KIMYOVIY TARKIBI VA EKOLOGIK HOLATI

[a]M.Djorabayeva
[a]Farg‘ona davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya:*Mazkur maqolada Farg‘ona viloyati Vodil qishlog‘i adirlik mintaqasida joylashgan o‘rikzor tuproqlarining kimyoviy tarkibi va ekologik holati tahlil qilingan. Tuproqning unumdorligi, undagi asosiy oziqa elementlari, organik modda miqdori, pH ko‘rsatkichi hamda ekologik omillarning o‘rik daraxtlari rivojlanishiga ta’siri yoritilgan. Tadqiqot natijalari adirlik hududlarda tuproq unumdorligini saqlash va mevali bog‘lar hosildorligini oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.*

Kalit so‘zlar: *o‘rikzor, tuproq, adirlik mintaqa, gumus, azot, fosfor, kaliy, ekologik holat, Farg‘ona vodiysi, unumdorlik.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida mevachilik qishloq xo‘jaligining muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Farg‘ona vodiysi o‘zining qulay iqlim sharoiti va unumdor tuproqlari bilan meva yetishtirishda alohida ahamiyatga ega. O‘rik (Prunus armeniaca L.) mamlakatimizda keng tarqalgan mevali daraxtlardan biri bo‘lib, uning hosildorligi va mahsulot sifati ko‘p jihatdan tuproqning agroximik xususiyatlariga bog‘liq.

Janubiy Farg‘ona adirlik hududlari murakkab relyef, namlik taqsimotining notekisligi va eroziya jarayonlarining kuchliligi bilan tavsiflanadi. Ushbu omillar tuproqning kimyoviy tarkibi va ekologik holatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun o‘rikzor tuproqlarining holatini o‘rganish muhim ilmiy va amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot obyekti va usullari. Tadqiqot obyekti sifatida Janubiy Farg‘ona adirlik mintaqasida joylashgan o‘rikzor maydonlari tanlandi. Tuproq namunalari 0–30 sm va 30–60 sm qatlamlardan olinib, laboratoriya sharoitida tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida quyidagi ko‘rsatkichlar aniqlandi: pH, gumus miqdori, azot, fosfor, kaliy, karbonatlar miqdori, tuproqning ekologik holatini belgilovchi omillar hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari va muhokama.

Tuproqning kimyoviy tarkibi. Tahlillar natijasida o‘rik bog‘i tuproqlarining mexanik tarkibi asosan o‘rta va og‘ir qumoqdan iborat ekanligi aniqlandi. Tuproq reaksiyasi neytral va kuchsiz ishqoriy muhitga ega bo‘lib, pH qiymati 7,2–8,0 oralig‘ida qayd etildi.

O‘rik bog‘i tuproqining ayrim agrokimyoviy ko‘rsatkichlari: pH - 7,2–8,0, gumus (%) - 1,5–2,8, azot (%) - 0,08–0,15, fosfor (mg/kg) - 18–35, kaliy (mg/kg) - 180–320, karbonatlar (%) - 5–12 tashkil etdi.

Gumus miqdori tuproqning yuqori qatlamida nisbatan ko‘proq bo‘lib, 1,5–2,8 % ni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich adirlik hududlari uchun o‘rtacha darajada hisoblanadi.

Tuproqdagi organik moddalarning kamayishi eroziya va intensiv foydalanish bilan bog‘liq.

Azot miqdori o‘simliklarning normal rivojlanishi uchun yetarli bo‘lsada, ayrim maydonlarda qo‘shimcha azotli o‘g‘itlardan foydalanish zarurligi kuzatildi. Fosfor va kaliy miqdorlari o‘rik daraxtlarining vegetativ va generativ organlari rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Tuproqning ekologik holati. Adirlik mintaqalarida ekologik holatga ta’sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilar hisoblanadi:

Suv eroziyasi. Hududning qiyaliklarda joylashganligi sababli yomg‘ir va sug‘orish suvlari ta’sirida tuproqning unumdor qatlami yuvilib ketishi kuzatiladi. Eroziya natijasida gumus va oziqa elementlari kamayadi.

Organik moddalarning kamayishi. Bog‘larda organik o‘g‘itlardan yetarli foydalanilmasligi tuproq biologik faolligining pasayishiga olib keladi.

Sho‘rlanish xavfi. Ayrim hududlarda sizot suvlarining sathiga bog‘liq holda ikkilamchi sho‘rlanish elementlari uchraydi. Biroq o‘rganilgan maydonlarda sho‘rlanish darajasi past yoki juda past ekanligi aniqlandi.

Biologik faollik. Tuproq mikroorganizmlari organik moddalarning parchalanishi va oziqa elementlarining aylanishida muhim rol o‘ynaydi. Gumus miqdorining kamayishi mikrobiologik faollikning pasayishiga sabab bo‘ladi.

O‘rikzor tuproqlarining unumdorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar

1. Organik o‘g‘itlar (go‘ng, kompost, biohumus) qo‘llash.
2. Qator oralari ekinlari orqali yashil o‘g‘itlash tizimini joriy etish.
3. Eroziyaga qarshi agrotexnik tadbirlarni amalga oshirish.
4. Mineral o‘g‘itlarni agroximik tahlillar asosida qo‘llash.
5. Tomchilatib sug‘orish texnologiyalaridan foydalanish.
6. Tuproq monitoringini muntazam olib borish.

XULOSA

Farg‘ona viloyati Vodil qishlog‘i adirlik mintaqasida joy olgan o‘rikzor tuproqlari o‘rtacha unumdorlikka ega bo‘lib, ularning kimyoviy tarkibi o‘rik daraxtlarini yetishtirish uchun qulay hisoblanadi. Tuproqlarda gumus miqdori nisbatan past bo‘lsada, fosfor va kaliy bilan ta’minlanganlik darajasi qoniqarli holatda. Hududda suv eroziyasi, organik moddalarning kamayishi va ayrim joylarda sho‘rlanish xavfi asosiy ekologik muammolar sifatida namoyon bo‘ladi. Tuproq unumdorligini saqlash va oshirish uchun ilmiy asoslangan agrotexnik hamda meliorativ tadbirlarni amalga oshirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To‘xtashev A., Qo‘chqorov M. O‘zbekiston tuproqlari va ularning unumdorligi. – Toshkent, 2020.
2. Yuldashev G‘. Tuproqshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Umarov S., Islomov A. Mevali bog‘lar agroekologiyasi. – Toshkent, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi ma’lumotlari.
5. Farg‘ona vodiysi tuproqlarining agroximik tavsifi bo‘yicha ilmiy to‘plamlar va maqolalar.